

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Från etnicitet till vardag hos ungturkarna

Av Annick Sjögren

Magnus Berg. Seldas andra bröllop. Berättelser om hur det är: turkiska andra generationsinvandrare, identitet, etnicitet, modernitet, etnologi. English Summary. Diss. Etnologiska föreningen i Väst-sverige. Göteborg 1994. 305 s.

Trots en enkel grå, avskalad förpackning, utan bilder, är Magnus Bergs avhandling *Seldas andra bröllop* en innehållsrik och levande polyfoni av 26 röster. Med författaren som mäklare konstruerar några turkiska ungdomar en bild av sin vardag i Sverige, meningsfull men också motsägelsefull. De har en stark känsla av att som "unga turkar i Sverige" så bygger de nytt. Livet är i gång och, som Selda säger, "det är MITT liv".

Avhandlingen bekänner sig till ungdoms- och invandringsforskningen med en tydlig koppling till senmodernitetens princip: var och en har rätt, om inte skyldighet, att bedriva kulturanalys av sitt eget liv. Tillsammans arbetar forskare och informanter fram nya kompositioner och nya modeller för nuet, en nutid som tar avstamp minst lika mycket i en skisserad framtid som i ett överspelat förflutet.

På klassiskt etnologiskt manér börjar och slutar boken med hänvisning till Seldas och Alis bröllop. På 258 sidor däremellan reder författaren ut hur en sådan händelse laddas med innebörder och betydelser och på så sätt symboliserar de unga turkarnas kulturskapande.

Forskarens dilemma

I en tidigare mindre studie om invandrarbarns syn på boendet hade författarens intresse väckts för

Recensenten var fakultetsopponent vid disputationen vid Göteborgs universitet den 12 november 1994.

den turkiska gruppen med "den utpräglade polariteten, den vasskantade motsägelsefullhet, som omgav den", en traditionsstyrd, muslimskt religiös ordning ställd mot friställning, fortlöpande modernisering och sekularisering. Frågan väcktes: "Hur görs ett sådant mönster beboeligt av dem som lever i det?"

Här är den röda tråd som löper genom hela boken, en ytterst aktuell frågeställning i en värld med en starkt ökande andel av etniskt blandade familjer. De två krafter som dominerar de studerade turkarnas vardag i Göteborg är å ena sidan kravet att välja sitt liv, å andra sidan en etnicitet som stigmatiserar.

Författaren presenterar och diskuterar materialinsamlingen och metodiken innan han kommer till syftet. Rangordningen speglar forskarens dilemma, ett dilemma som återkommer under olika former i avhandlingen.

Under ett antal år har Berg träffat många turkar, han har umgåtts med dem, rest med dem och till dem i "hemlandet". För honom är deras annorlunda ofta förbryllande, men också tilltalande. Forskaren i honom varnar för exotism eller, i bästa fall, för västerlänningarnas traditionella övertag gentemot Orienten, ett fenomen som Edward Said attackerar i sin bok "Orientalism". Ett genuint intresse för turkarna ställs mot etisk och vetenskaplig stringens. I postmodernistisk anda måste forskaren tråda tillbaka och låta sina informanter tala för sig själva.

Lösningen är att inrikta undersökningen inte på "hur det är", utan på "berättelser om hur det är". Materialet består av bandinspelningar från grupp-samtal med 26 deltagare som träffades i fyra grupper. Avhandlingen är huvudsakligen en analys av vad som blev sagt vid 21 sammankomster. Författaren påpekar att det material som består av 40

intervjuer gjorda i ett tidigare skede, deltagande observation vid olika fritidsaktiviteter i Göteborg samt ett antal resor i Turkiet, inte används i avhandlingen utan endast utgör en grund för förståelse. Bergs avsikt är att tona ner sin egen medverkan till vad han kallar en aktivt lyssnande roll. Han bemödar sig att ta avstånd från sin egen subjektivitet och att endast låta de unga turkarnas konstruerade värld komma fram. Materialet är deras val, inte författarens, i motsats till vad som skulle varit fallet i en återgivning av fältsituationer.

Ändå är Berg medveten om att grupsamtalsledaren inte kan utplåna sig själv och att han påverkar "vad som kommer att sägas". Men, fortsätter han, han har inte full kontroll över sin självpresentation och vet inte hur andra uppfattar det hela. Med detta avslutar han diskussionen om sin egen roll. Det är kanske en lite för enkel utväg. Det är inte bara under materialinsamlingen som forskaren spelar en betydande roll, utan ännu mer i analysarbetet. Berg är medveten om det och varnar för "lättvinda och reduktionistiska tolkningars frestelser". Han måste ändå analysera och det ovan nämnda dilemmat aktualiseras. Magnus Berg är svensken och västerlänningen utrustad med tolkningsföretade, om än motvilligt. När till exempel författaren tar upp det kollektiva, patriarkaliska mönster som präglar de turkiska familjernas ekonomi, skriver han: "Det går inte att dokumentera några uttryck för missnöje med denna ordning. Det är lite överraskande. Den individuella frihet man äger... borde innehålla önskemål också om en viss ekonomisk autonomi..." (s. 228). Texten speglar antaganden om ekonomins betydelse för individualiseringsprocessen. Men om inget missnöje uttrycks av ungdomarna skulle de själva inte kunna ha valt dessa termer. Ordet *borde* ger uttryck för den svenska normen. Två sidor senare kommer Nazim, den främsta representanten för en modernistisk livsstil, in med en egen kommentar, ganska långt från de svenska antagandena: "Jag behöver inte veckopeng... Jag kan ringa till min pappa nu. Skaffa mej hundra tusen. Han gör det" (s. 230).

Berättelser och social kontext

Studien handlar om berättelser sprungna ur en specifik social situation, inte om enstaka individer. Författarens uttryckta syfte är "att studera och tolka berättelser och berättande om hur unga sverigeturkar inrättat sig i en kulturell situation som framstår som utpräglat dikotomisk".

Landsbygden i centrala Anatolien är den sociala bakgrund som majoriteten av de 26 deltagarna refererar till. Även om en del föräldrar utvandrade till Sverige från stora städer, har dock alla sina

rötter på landsbygden bara en generation tillbaka. Föräldrarna har ingen utbildning alls och deras enda kapital på den svenska arbetsmarknaden är kroppens fysiska resurser och uthållighet. De kan bjuda sina barn på värme och välvilja, men inte på någon handledning i en för dem totalt främmande värld. Berättelser handlar om hur barnen blir medvetna om att de själva måste hitta sina egna vägar för att skapa sin plats i det moderna samhället.

Det är viktigt att påpeka att dessa 26 ungdomar inte är representativa för den genomsnittliga turkiska ungdomen i Göteborg. Deras delaktighet i föreningslivet, deras våltalighet, deras öppenhet gentemot Sverige och svenskarna och deras utbildningsnivåskiljer dem från genomsnittet bland jämnåriga turkar i Göteborg. Deras vittnesmål är på intet sätt mindre belysande, men det kanske skulle ha varit på sin plats att tydligare varna läsaren för generaliseringar. Det intressanta är att följa ett antal utvalda ungdomar som på ett effektivt sätt konstruerar en unik syntes med ingredienser hämtade från den svenska omgivningen och den turkiska traditionen.

För att behålla den centrala rollen som berättandet har använder sig författaren av ett "bruks-teoretiskt" perspektiv. Teoretiska texter bör inte vara mer än en hjälp för att se så många innebörder i och sidor av de 26 unga turkarnas berättelser som möjligt, preciserar han. Berg inspireras av Berger & Luckmans kunskapsociologi. Människans medvetande bestäms av hennes sociala situation och inte tvärtom. I detta fall är det spänningen mellan deras kulturella anknytning till den turkiska landsbygden och deras stigmatisering i landet där de är födda, som styr utvecklingen i de unga turkarnas medvetenhet.

Materialinsamlingen och analysen i "Seldas andra bröllop" ansluter sig också till modernitetsteori med Tomas Ziehe, Ulrich Beck och Johan Fornäs som främsta inspiratörer. Tre drag som återkommer hos senmodernitetens ungdomar är reflexivitet, görbarhet och individualisering. De unga turkarna reflekterar mycket över sig själva i grupsamtalen, de konstruerar medvetet sina egna liv utan någon modell att ta efter och de väljer vad de vill och hur mycket de vill av tradition och av familj. Intresserade som de är av att delta i materialinsamlingen är de förmodligen särskilt benägna att kunna fullfölja senmodernitetens krav. Därtill har säkert de återkommande grupsamtalen givit tillfälle att utöva och utveckla dessa egenskaper, men om detta får vi inget veta.

Etnicitet och identitet

Ungdomarna söker sin identitet genom att tala om

eticitet. Över samtalsbordet berättas otaliga anekdoter om turkar, Turkiet och turkiskhet. Etnicitet är det centrala temat i *Seldas andra bröllop*. Den återkommer som en givande diskussionspunkt – enligt det bruksteoretiska perspektiv författaren eftersträvar. Den styr också dispositionen.

Enligt socialantropologen Yngve Lithmans inledning kan tre dimensioner urskiljas i det etniska språket, den metakontextuella, den transkontextuella och den kontextuella. Författaren ordnar berättelserna enligt dessa tre nivåer.

Den *metakontextuella* dimensionen motsvarar berättandet om nationens historia, kultur och religion, ett kunskapskapital som är allmängods och som utgör en outtömlig reserv av gemensamma etniska referenser. I det första avsnittet "Vägen hit" presenterar författaren ett urval av historiska händelser från den gamla osmanska tiden till nutidens migrationsrörelse som leder gruppen till Göteborgs förorter.

Andra avsnittet "Stora ord" anger den *transkontextuella* dimensionen. Historiska kunskaper och etniska symboler anpassas till kontextbundna tolkningar. Etniciteten strukturerar vardagen. De 26 turkarna bearbetar den etniska diskursen i relation till den egna livssituationen och till egna övertygelser. De konstruerar etniska ideologier som blir implicita förslag till handling. Författaren urskiljer två ideologiska inriktningar i berättelserna. En hämtar styrka i tradition medan den andra förlitar sig på modernitet. Men det är samma sociala bakgrund och samma mål som inspirerar och leder de berättande ungdomarna. Både traditionsanhängare, som kallas "de äkta", och modernitetskämpar, "de förnuftiga", strävar efter att bryta den sociala marginalisering som upplevs som betecknande för den turkiska kolonin i Göteborg. Genom att hämta kunskaper från historien vill de bygga upp en gemensam identitet som förenar hela gruppen.

"De äkta" framhäver den turkiska kulturens uråldriga rötter och därför också dess överlägsenhet. Toleransen gentemot religioner i det ottomanska riket sätts i motsats till de främlingsfientliga känslor som moskébygget väcker i Göteborg. Den anatoliska byn som ungdomarna besöker på sommaren upphöjs till en mytisk urcell som utstrålar gästfrihet, religiositet och gemenskap. Äkta turkiskhet ger styrka och inspiration för att möta den svenska ordningen och bygga broar mellan det svenska och det turkiska.

"De förnuftiga" strävar efter rationalitet. Historien bjuder på talrika exempel på upplysning och framsteg såsom den höga utbildningsnivån i det gamla osmanska riket och framför allt Atatürks radikala modernisering av Turkiet. Föräldrarnas

ursprungsby kan fascinera, men inte inspirera. Individerna måste erövra en ny form av kultur. De måste bygga sin egen väg in i Sverige. Detta kräver beslutsamhet och upplysning i ett land som, allt för ofta, kapslar in det turkiska i en påstådd pluralism och undviker att angripa marginalisering.

Med tanke på författarens deklarerade avsikt att använda en konstruktivistisk syn på etnicitet så är avsnittet om den transkontextuella dimensionen det mest lyckade i boken. Ett antal belysande exempel visar hur ungdomarna, bland historiska fakta, väljer dem som passar in i deras livsprojekt och förstärker deras självbild av "äkta" eller "förnuftiga" unga turkar.

Genom den etniska diskursen framkommer tydligt att traditionalister såväl som modernister har samma mål, att bryta marginaliseringen, och samma källa, den turkiska historien och den turkiska kolonin i Göteborg. De når målet med olika metoder. Den ena sidan vill hitta styrka i det gamla, det autentiska och det reglerade. Den andra tror på en gemensam framstegsväg mot upplysning och vill komma bort från det etniskt särskiljande. En fråga som lämnas obesvarad är i vilken utsträckning det är samtals dynamik som utkristalliserat dessa två tendenser.

Tredje avsnittet "Växa upp" tar upp den *kontextuella* dimensionen. Berättelserna handlar nu om det pragmatiska, om flödet av händelser i vardagen som en enskild människa måste relatera till. I det kontextuella berättandet är uppväxttiden en serie minnen av konkreta händelser som aktiveras och formuleras under samtalets gång. Syftet är att uppnå en bättre förståelse av sig själv i nuet.

Den här gången är det vardagen som strukturerar etnicitet, och inte tvärtom. Det finns ingen programmatisk ambition i vardagen och därför kan man spåra motstridigheter och inkonsistens i ungdomarnas berättelser.

Forskaren fogar in deras ord i en större förklaringskontext, som de kanske inte alltid skulle känna igen sig i, men som behövs för att läsaren skall uppfatta den. Kanske är det att "orientalisera", men hur kan man annars brygga över förståelsen mellan två för varandra okända världar?

Tre områden tas upp, manligt-kvinnligt, relationerna till de vuxnas auktoritet och kunskap och ungdomens avslutning med äktenskap i centrum.

Att hitta sin identitet som man eller kvinna är en central fråga för de unga turkarna. Den ideologi som genomsyrar deras hemmiljö motsäger det nya samhällets. Det är de turkiska föräldrarna som förser barnet med de första självklara bilderna av manligt-kvinnligt, med en "sunt förnuft kunskap" som enligt Berger & Luckman är grunden för

människans syn på sin omgivning. Snart konfronteras barnet med det svenska samhällets syn, som inte alls passar ihop med föräldrarnas. Alla berättelser återkommer till samma slutsats, föräldrarnas rädsla att förlora sina barn till något okänt. Ungdomarna bekymrar sig för föräldrarnas oro, men de vet att de måste gå vidare, bygga ett eget liv som ofta kommer att stöta föräldrarna såväl som svenskar, dock av olika anledningar.

Pojkar uppfostras med "lejonidealet", de skall vara modiga, utmana auktoriteten, underordna sig fadern, avguda modern men ingen annan kvinna. Mötet med den svårtydda svenska auktoritetsmodellen kan bli en chock och resulterat ofta i en stor osäkerhet hos dessa pojkar. De kan inte förvänta sig någon hjälp från föräldrarna. Dessa kan inte koden som deras barn måste lära sig för att erövra sin plats och fungera i den svenska världen.

För flickorna är gränserna tydligare. En grundläggande princip för dem är att lära sig var gränsen går mellan det passande och det opassande. Författaren ger intressanta exempel på hur flickorna själva bearbetar och omdefinierar hedersetik. Uppfostrade till lamm, skriver han, vet de att de ibland måste uppföra sig som lejon. De lär sig när de kan stå emot fadern och när de måste tåla en örfil för framtidens större erövringar. En stark kvinnlig gemenskap utvecklas, till exempel vid "tjejfester". Omringad av en serie förbud utspelas sexualitet till stor del i fantasin. Begrepp som oskuld och hora symboliserar gränser och överskridanden. För båda könen blir det mycket tal om sexualitet och föga sagt om utbildning och yrkesliv. Hoppet om att få ett bra jobb är nästan uteslutet. Det är självklart att kvinnor måste yrkesarbeta men yrken utgör aldrig något hot mot mannens värdighet. Tydliga och "naturliga" gränser mellan manligt och kvinnligt accepteras av alla. Det finns många viktigare problem än könsrollsproblematiken.

Ett annat kapitel tar upp relationer mellan föräldrar och barn. Familjens framträdande betydelse för de unga turkarna förklarar den djupa innebörden i denna problematik.

Kunskapsflödet mellan föräldrar och barn ändrar riktning när familjen utvandrar från Turkiet till Sverige. Den traditionella modellen med faderns kunskap som förs över till de yngre, med den tillhörande betoningen av respekt och auktoritet, gäller inte längre. Barn vet mer om samhället, det är de som vet hur man skall leva sitt liv i Sverige. Dessutom uppmuntrar den svenska skolan till individualisering.

Den gamla grunden för familjens moral som baseras på religion (*günah*) och hedersetik (*ayıp*) gäller inte utanför hemmets väggar. Ungdomarna

har ordets makt, de rationaliserar orsakssammanhang bakom buden, de argumenterar och reflekterar över sina värderingar och principer. Föräldrarna lyssnar men kan inte ta till sig förklaringar, som går mot deras djupt inrotade sunda förnuft.

Ändå känner de unga turkarna att de förblir "barn för sina föräldrar", oberoende av ålder, oberoende av kunskap och oberoende av föräldrarnas hjälplöshet. De är säkra på att alltid ha sin plats i familjen. Det sociala självet och det egna värdet relateras till de sina. De upphöjer denna trygghet som ett övertag över svenska ungdomar, som är mera utsatta för kamratkretsens press och som tvingas själva erövra sin plats i världen.

Slutligen kommer äktenskapet, det avgörande momentet i ungdomarnas liv. Med familjens betydelse i bakgrunden blir giftermålet objekt för självklar förhandling med föräldrarna, likaväl hos modernister som hos traditionalister. Strategier utvecklas hos ungdomarna för att förena den hårt vunna individualiteten med bundenheten till familjen. Det gäller att bestämma själv inom de ramar som föräldrarna anger. Giftermålet blir en ytterst illustrativ företeelse för de unga turkarnas specifika kulturskapande. Författaren får oss att förstå den djupa symbolismen i äktenskapsfrågan. I ett inledande och ett avslutande avsnitt träffar vi en ung kvinna som skickligt förenar tradition och egna val. Titeln är en sammanfattning av hennes historia: Seldas andra bröllop. Att gifta sig två gånger med samma man utan att skiljas är lösningen, en originell utväg som symboliserar kreativitet hos dessa ungdomar samt distans till det turkiska såväl som till det svenska.

Etnicitetens tvångströja

En ambition i avhandlingen är att undersöka etnicitetens räckvidd och relevans i ett kulturvetenskapligt perspektiv. Åter finns där en underliggande spänning mellan forskarens uppgift att förklara och ungdomarnas flytande beteendemönster.

Författarens resonemang baseras på Fredrik Barths syn på etnicitet som ett socialt verksamt begrepp, vilket gruppen använder och hanterar för egen och andras klassificering. Väsentligt är vad som händer vid den etniska gränsen. Det är i kontakt med svenskarna som de unga turkarna upplever behovet att definiera sig själva. Etnicitet aktiveras i ut- och invandringsituationer samt när turkar i Sverige upplever sig som stigmatiserade i majoritetens ögon. Teoretiska infallsvinklar med etniskt perspektiv berikar de två avsnitten om den turkiska historien och om ungdomarnas tolkning av gruppens situation. Däremot blir etnicitet en tvångströja i det kontextuella berättandet, när ung-

domarna berättar om sig själva och sin familj. I hemmet och bland de sina är man sig själv, man behöver inte vara svensk eller turk.

En föreningsmedlem som brinner för det turkiska i det offentliga livet är inte längre "turk", när han stiger över hemmets tröskel. Han blir far, storebror eller bäste vän. Etnicitet implicerar en gränsdragning mot det främmande samt en symbolisering av vissa valda företeelser. I familjen "är" man. Man är sig själv eller en integrerad del av familjeenheten. Det är en existentiell och inte en symbolisk upplevelse. Man behöver inte dra en gräns mellan "vi" och "dem", den gränsdragning som etniska företeelser implicerar. Berg tvekar själv om nyttan av etnicitetsbegreppet på den kontextuella nivån och han inser det orimliga, men försöker ändå att använda det.

När Berg håller sig till sin avsikt att låta teorin underordna sig analysen, som i det lyckade avsnittet "Stora ord", blir etnicitetsbegreppet betydande. Däremot är den generella diskussionen om essentialism och konstruktivism onödigt förvirrande.

Det essentialistiska perspektivet beskrivs i grova drag. Det betonar etnicitet som en egenskap som man föds med och aldrig kommer undan, "ett koncentrat av härstamning, endogami, primär identitet och kulturell prägel". I så fall representerar det också majoritetens maktposition. Majoriteten kan tillskriva invandrargrupper en identitet utan att tillfråga individerna, om de känner igen sig i dessa abstrakta, s.k. essentialistiska identiteter. En påklätrad etnisk identitet kan lätt återfinnas i en politik av *som-om-etniciteter* som rättfärdigar invandrarföreningar och invandrarfestivaler.

I kontrast till den trubbiga skissen av essentialism hyllar författaren det konstruktivistiska perspektivet. Perspektivet, skriver han, "utgår mer från att etnicitet är något som skapas och omskapas i socialt liv, och att etnisk identitet har en relativ betydelse, beroende på sammanhanget". I enlighet med den nuvarande forskningsinriktning som framhåller människan som kulturskapare hellre än som kulturbärande studerar Berg etnicitet som en process och inte som ett tillstånd.

Vi är alla kulturanalytiker

"I senmoderniteten är vi alla kulturanalytiker – så kan ett av denna boks återkommande teman varieras", påpekar författaren. För att bemästra vardagslivets verklighet måste "common-sense kunskap" läras in.

De unga turkarna vill inte upprepa föräldrarnas öde, de kan inte förvänta sig hjälp och handledning från föräldrar som är främmande för den värld barnen möter utanför hemmet. Uttrycket

växa upp får en speciell pregnans, när ungdomarna tvingas skaffa sig en kulturell grundkompetens på egen hand. Avsnittet "Växa upp" presenterar läsaren med en mycket innehållsrik beskrivning av ungdomarnas möjligheter, begränsningar och strategier som unga turkar i Sverige.

Relationerna med föräldrar präglas av motsägelser. Explicit förklarar ungdomarna att de kommer att leva ett totalt annorlunda liv än föräldrarna. Koder, moral, utbildning, arbete, språk, allt detta skiljer dem från föräldrarnas värld. Ändå är de mycket bundna till föräldrarna. Betecknande för det starka bandet mellan föräldrar och barn är den djupa betydelse som ungdomarna ger åt begreppet respekt. Trots vad han anser om faderns hopplösa idéer, avstår den stridslystne från att dricka och röka i dennes närvaro. Han ser i detta ett tecken på respekt som han inte kan frigöra sig från. Han själv beskriver det som "en sån här jävla kulturgrej som man inte kan förklara men som bara finns där ändå". Författaren tolkar det som ett kulturdrag ingjutet i personlighetsstrukturen på en nivå, dit den medvetna viljan inte äger tillträde.

Egentligen blir man frestad att diskutera detta ingjutna kulturdrag i relation till debatten om essentialism och konstruktivism.

I stället för att avrunda med en syntes av de teoretiska resonemangen i undersökningen avslutar författaren sin bok med en mästertlig beskrivning av sitt deltagande i Seldas bröllop i Turkiet. Det första bröllopet var ett låtsasbröllop, en uppfinningsrik strategi av den unga kvinnan för att kunna bedöma om den av föräldrarna valda kandidaten uppfyllde hennes förväntningar. Det andra bröllopet, det riktiga, skulle självklart firas stort i hembyn. Träffande detaljer får läsaren att uppleva forskarens – och svenskens – förvirring inför de unga turkarnas oväntade synteser av gammalt och nytt. Ambivalensen i analysen av berättelserna och den etniska modellens tvångströja är borta. Observatören beskriver sina upplevelser, försöker hitta tråden och ger upp. Han får läsaren att uppleva det ständiga skapande och återskapande som en ungdomsgeneration konfronteras med när den växer upp med motstridiga grundprinciper.

Trots en viss metodisk och teoretisk tvetydighet är Magnus Bergs arbete en lyckad avhandling genom en insiktsfullt bearbetad och rik empiri. *Seldas andra bröllop* är ett viktigt bidrag till vår förståelse av den uppväxande generationen med invandrarföräldrar, unga människor som måste hitta nya vägar i familjens nya hemland, där de ofta konfronteras med hot om marginalisering och utstötning.